

Research Article/Araştırma Makalesi

“Çiftçi Geliri Ne Olmalı” Sorusunun Değerlendirilmesi

Evaluation of the Question of “What Should Farmer Income Be”

Ali Fuat CEYLAN¹, İbrahim TOKATLIOĞLU²

Öz

Tarım sektörü gerek bitkisel üretimin niteliği gerekse de hayvancılık faaliyetinin geleceği açısından özellikle son dönemlerde pandeminin ve dünyadaki siyasi problemlerin sonucunda ortaya çıkan tedarik sorunlarının, artan maliyetlerin ve dünya geneline yayılan finansal problemlerin etkisi ile geniş kitlelerce daha fazla tartışılmakta ve önemsenmektedir.

Türkiye uzun yıllardır tarım sektörünün gelişimi için birçok alanda çabalarını sürdürmektedir. Gıda kontrol alanındaki önemli atılımlar, çok sayıda üretici örgütü kurulumu, yüksek kapasiteli ve modern işleme tesisleri, gelişen perakende sektörü hemen sayabileceğimiz önemli gelişmelerdir. Ancak yine de birincil üretimde arzu edilen verimli, planlı ve düşük maliyetli üretimin ve kırsal alanda mekânsal olarak ekonomik ve sosyal gelişimin istenilen seviyede gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durum açıkça tarım sektörü içerisinde yeterli sermaye birikimine ve kazanca sahip olamayan tek aktör olan çiftçinin, sektördeki diğer aktörlerle mücadele edememesinden kaynaklanmaktadır. Eğer sorun gerçekten bu ise bu durumun çözümü küçük çiftçinin tarımsal faaliyetleri nedeni ile geçimlik bir gelir elde etmesinin kamu politikaları ile sağlanması ve tarımsal üretimin ana belirleyicisi olan aktif, profesyonel veya uzman diye nitelendirebileceğimiz çiftçilerin ise geçim gücünün yanı sıra yatırım gücü elde etmesini sağlayacak politikaların geliştirilebilmesidir.

Çalışmada “aktif”, “profesyonel” veya “uzman” diye nitelendirebileceğimiz çiftçinin vasıfları Avrupa Birliği uygulamaları çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu çiftçinin gelirinin ülkenin genel ekonomik durumunu gösteren ve temel ücret niteliğinde bir gösterge olan asgari ücrete oranlanması ile sınıflar arası güçlü bir ilişki sağlanarak sektörler ve toplumsal katmanlar arasında içsel entegrasyonun sağlanması için bir model önerisi yapılmıştır.

Jel Kodları: Q18, Q12, R51

Anahtar Kelimeler: Çiftçi, Destek, Tarımsal İşletme Sınıflandırması

¹ Tarım ve Orman Uzmanı, a.ceylan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5179-4934

² Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisat Bölümü, ibrahim.tokatlioglu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8823-9352

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi.
Fiscaeconomia, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

Abstract

The agricultural sector is being discussed more and given importance by large masses in terms of both the quality of crop production and the future of livestock activity, especially with the effect of supply problems, increasing costs and financial problems spreading around the world, especially due to the recent pandemic and political problems in the world.

Turkey has been continuing its efforts in many areas for the development of the agricultural sector for many years. Significant breakthroughs in the field of food control, the establishment of many producer organizations, high-capacity and modern processing facilities, and the developing retail sector are important developments that we can immediately count. However, it is seen that the desired efficient, planned and low-cost production in primary production and the spatial economic and social development in rural areas are not realized at the desired level. This is clearly due to the fact that the farmer, who is the only actor in the agricultural sector who cannot have sufficient capital accumulation and income, cannot fight with other actors in the sector. If this is really the problem, the solution to this situation is to ensure that the small farmer earns a subsistence income due to his agricultural activities through public policies and to develop policies that will enable the farmers, which we can define as active, professional or expert, who are the main determinants of agricultural production, to gain investment power as well as their livelihoods.

In the study, the qualifications of the farmer, which we can describe as "active", "professional" or "expert", were evaluated within the framework of the European Union practices, and the ratio of the income of this farmer to the minimum wage, which is a basic wage indicator that shows the general economic situation of the country, by providing a strong relationship between the sectors and social sectors. A model proposal has been made to ensure internal integration between layers.

Jel Codes: Q18, Q12, R51

Keywords: Farmer, Support, Agricultural Holding Classification

1. Giriş

Tarım sektörü özellikle son dönemlerde pandeminin ve dünyada yaşanan siyasi problemlerin sonucunda ortaya çıkan tedarik sorunlarının, artan maliyetlerin ve dünya geneline yayılan finansal problemlerin etkisi ile geniş kitlelerde daha fazla tartışılmakta ve önemsenmektedir. Tüm dünyada küresel ısınmanın ve uzun dönem kuraklık döngüsünün ülkeleri ciddi bir şekilde etkilediği bu dönemde, tarımın stratejik sektör olma özelliği belirginleşmiş ve tedarik zincirinde yaşanan sıkıntılar ülkeleri bu konuda önlem almaya yöneltmiştir.

Türkiye de her ne kadar rasyonel ve yeterli olmasa da uzun yıllardır tarım sektörünün gelişimi için birçok alanda çabalarını sürdürmektedir. Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının yapısal ihtiyaçlardan uzak, günlük koşullara dayalı yapısından kaynaklı olarak birincil³ üretimde arzu edilen verimli, planlı ve düşük maliyetli üretimin ve kırsal alanda mekânsal olarak ekonomik ve sosyal gelişimin istenilen seviyede gerçekleşmediği görülmektedir. Türkiye’de tarım sektörü stratejik bir sektör olmasının ötesinde birçok iktisadi aktör için önemli bir gelir ve istihdam kaynağıdır da ayrıca. Ancak yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu iktisadi aktörler içinde tarımsal üretimin yapı taşı olan çiftçiler, bu üretimden yeterli payı almak konusunda oldukça dezavantajlıdır. Üstelik tarımsal üretimin devamlılığının belki de tek belirleyicisi olan bu üretici grup, tarımsal üretimin devamlılığını uzun yıllardır, kendilerinden yaptıkları fedakarlıklarla sürdürebilmektedirler.

Tarım sektörü içerisinde yeterli sermaye birikimine ve kazanca sahip olamayan bu tek aktörün bu durumunun belki de temel nedeni, çiftçinin sektördeki diğer aktörlerle mücadele edememesidir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki gerçekten de tarımsal üretim içerisinde çiftçilerin payı bu sektörün ileri bağlantıları olarak adlandırılabilen diğer sektördeki üreticilerin aldığı paylardan oldukça küçüktür ve yıllar itibari ile bu pay azalmaktadır (Eştürk & Ören, 2012; Gürel & Akay, 2008; Doğan, Aslan & Berkman, 2015). Çiftçinin, yapılan üretim sürecinde fiyatı belirleme gücünün zayıf olması, tarımsal faaliyet sonucu ortaya çıkan katma değerin paylaşılmasında çiftçi açısından önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bunun yanında çiftçinin yatırım kabiliyetinin ve finansal imkanlarının kısıtlı olması bu dezavantajı ortadan kaldıracabilecek unsurlara erişimini de güçleştirmektedir. Çiftçilerin üretim faaliyetlerinden "yeterli" gelir elde edebilmesi Türkiye’nin önünde duran temel iktisadi ve hatta sosyal sorunlarından birisi gibi görünmektedir. Küçük ölçekli üretim faaliyetlerinde bulunan çiftçinin tarımsal faaliyetlerden en azından geçimlik gelir elde etmesi ve aktif, profesyonel veya uzman diye nitelendirilebileceğimiz büyük ölçekli üretim faaliyeti yürüten çiftçilerin ise geçim gücünün yanı sıra yatırım gücü elde edebilmesi Türk tarım sektöründeki birçok bağlantılı sorunu da ortadan kaldıracabilecek bir çözüm alternatifi olarak görünmektedir.

Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde tarım sektörünün desteklenmesinin yanı sıra çiftçinin desteklenmesi de önemli bir konu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Türkiye’de genel olarak tarımın desteklenmesi, çiftçi üzerinden kurgulanmış bir yapı gösteriyor olsa da uygulama sonuçları bu desteklerin tarımsal üretime yönelik aracılık hizmetlerine gelir sağlayacak bir yapıya dönüştüğü, daha doğrusu çiftçi gelirlerine istenildiği kadar yansımadiği görülmektedir (Bayraktar & Bulut, 2016; Hatunoğlu &

³5996 sayılı kanun kapsamında topraktan ve hayvan yetiştiriciliğinden elde edilen ürünler ile avlanma ve balıkçılık yoluyla elde edilen ürünler dâhil birincil üretim ürünlerini, ifade etmektedir.

Eldeniz, 2012; Kandemir, 2011; Bayramoğlu, Ağızan & Ağızan, 2021). Bunun temel nedeni de kanımızca uygulanan destekleme politikasının yapısından kaynaklanmamaktadır. Türkiye'deki tarımsal destekleme politikası tüm eksikliklerine rağmen, gelişmiş ülkelerin destekleme politikalarından çok da farklı değildir. Sorunun nedeni, çiftçiye yönelik tanımlamaların gerçekçi bir şekilde yapılamaması ve çiftçinin ne kadar desteklenmesi gerekir sorusuna verilen cevabın muğlâk yapısıdır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı mevcut tanımlar ışığında "çiftçinin ne kadar desteklenmesi gerektiği"ni bulmamıza yardım edecek bir eşik düzey ve/veya çapa belirlemektir.

5488 sayılı Tarım kanunu içerisinde çiftçi mal sahibi, kiracı, yarıcı veya ortakçı olarak devamlı veya en az bir üretim dönemi veya yetiştirme devresi tarımsal üretim yapan gerçek ve tüzel kişi olarak tanımlanmaktadır. Resmi tanımların haricinde de elbette çok farklı tanımlar yapılabilmektedir.

Bu kapsamda farklı bir bakış açısıyla özellikle gelişmekte olan ülkelerde çiftçilerin aşağıda belirtilen sektör sorumluluklarını büyük oranda üstlendiklerini görmekteyiz.

- Arazi, makine, tohum, gübre, zirai ilaç gibi her türlü girdi kalemini temin ederek sektörün yatırım ve işletme sermayesini sağlamak,
- Doğal afet, kuraklık, talep eksikliği, arz fazlalığı gibi sebeplerle mali kayıplara katlanmak, riskini üstlenmek,
- Üretimde kendisi ve ailesinin işgücünü sarf etmek.

Tarımsal üretim; işleme ve pazarlama evreni, çiftçinin birincil üretimde ürettiği ürünlerden başlayarak hammadde tedarikçileri, işleme tesisleri, komisyoncular, perakendeciler, kooperatifler, birlikler, meslek odaları, kamu kurumları, tüketiciler, ihracatçılar ve ithalatçılardan oluşan dev bir sektörü kapsamaktadır. Çok açıktır ki sektör içerisinde yer alan tüm aktörlerin temel hedefi kazançlarını maksimize etmektir.

Türkiye'de çiftçiler, henüz gerekli ve yeterli üretim ölçeğini yakalamış, yeterli sermaye birikimine sahip, oluşturduğu üretici örgütleri ile ürünlerinin değerinde satılmasını sağlayan, ürün kalitesini sürekli artırarak elde ettiği katma değerini yurtiçi ve yurtdışı pazarlama olanakları ile değerlendiren bir konumda değillerdir.

Tüm bu sebeplerden dolayı tarım sektöründe çiftçilerin hibe, kredi, garanti alım gibi birçok farklı şekilde desteklenmesi artık dünyanın az sayıdaki geri kalmış ülkelerinin dışında tartışılmayan ve fikir birlikteliği sağlanan bir konuya dönüşmüştür. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde esas konu çiftçilerin desteklenip desteklenmeyeceği değil ekonominin genelinde yaşanan olumsuz durumlarda daha da sık sorulan "çiftçilerin ne kadar desteklenmesi" yönündedir. Tüm bunların yanında bir diğer konu da sadece olumsuz koşullarda değil, olumlu konjonktür durumunda da ülke ekonomisinde elde edilen ortalama kazancın çiftçi tarafından elde edip edemediğidir. Diğer bir ifade ile çiftçinin desteklenmesi sadece mutlak ölçülere göre değil, görelî ölçülere göre de belirlenmesi gerektiğidir. Öyle ki ülkede elde edilen ortalama gelirler artarken, çiftçinin gelirinin de ortalama olarak bu artışa ayak uydurmasını sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışma bu bölüm dışında dört bölümden oluşmaktadır. Takip eden bölümde çiftçilerin neden desteklenmesi gerektiği sorusu cevaplandırılırken, ikinci bölümde çiftçilerin

hangi kriterler çerçevesinde ne kadar desteklenmesi gerektiği teorik olarak ele alınacaktır. Üçüncü bölümde çiftçinin nasıl desteklenmesi gerektiği yönündeki model ortaya konulacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise politika önerilerinin bulunduğu sonuç ve değerlendirme bölümü yer almaktadır.

2. Çiftçiler Neden Desteklenmelidir?

Çiftçilerin desteklenmesini gerektiren nedenler aslında kamuoyunda çok uzun yıllar sürmüş ve nihayetlenmiş bir tartışmadır. Tarım, sahip olduğu dezavantajlı özellikler dolayısıyla gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde destekleyici politikalarla korunan sektörlerin başında gelmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uygulanan tarım politikalarının; üretici gelir ve refah seviyesini artırma, fiyat istikrarı sağlama, ucuz gıda temini ile tüketici refahını artırma, kendi kendine yeterlilik sağlama, kırsal kalkınma ve döviz tasarrufu sağlama gibi çeşitli amaçları vardır. (Tan vd., 2015, akt. Semerci, 2018: 181).

Yukarıda ifade edilen genel tanıma ilaveten Narin (2008: 183) tarım desteklerini

“Doğa koşullarından büyük ölçüde etkilenen, arz ve talebinin fiyat esnekliği çok düşük olan tarım ürünlerinin fiyatı, yıldan yıla büyük dalgalanma göstermektedir. Fiyatlardaki dalgalanmalar, ileriye ve geriye bağlantı etkisiyle tüm ekonomiyi etkilemektedir. Bu nedenle devlet, tarım ürünleri piyasalarına müdahale etmektedir.”

şeklinde gerekçelendirmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da görülebileceği gibi tarım sektörünün desteklenmesi ile tarımın asli unsuru olan çiftçinin desteklenmesi aslında farklı şeylerdir. Nihai amaç veya sonuç açısından çiftçinin desteklenmesi de tarımın desteklenmesi anlamına gelmesine rağmen, her tarımsal destek politikası çiftçiyi destekler nitelikte olmayacaktır.

Çiftçilerin neden ve sonrasında da ne kadar desteklenmesi gerektiği sorusu temelde sektördeki aktörlerin çiftçilerden beklentileriyle de doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda sektör aktörlerinin temel beklentilerini anlamaya çalışmak, en azından bu aktörlerin kendi kazançlarını maksimize etmek istemelerinden hareketle olası beklentilerini tahmin etmek önemli bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Başlangıç için ise sektör aktörleri içerisinde en önemli ve belirleyici olan kamunun beklentileri ile başlamak en doğrusu olacaktır.

Kamu sektörü:

1. Ülke vatandaşlarının yeterli beslenmesinin sağlanması,
2. Enflasyonun düşürülmesi ve kent yoksulluğu ile mücadele amacı ile tarım ve gıda ürünlerinin yurt içerisinde genel ekonomik koşullar çerçevesinde minimum fiyatlarda satılması,
3. Dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesi için tarım ve gıda ürünlerinin ihracatından maksimum döviz elde edilmesi,
4. Dış ticaret hadleri uygun olan tarım ve hayvancılık ürünlerinin kısmen veya tamamen ithal edilerek bütçe geliri sağlanması,

5. Tarım sektöründen elde edilen gelirlerle kırsal alanda çiftçilerin ve kırsal alandaki vatandaşların kentlere gelmeden yerinde yaşamaları ve böylece kent işsizliğinin ve kent sorunlarının artmasının engellenmesi,
6. Bütçe disiplini içerisinde tarımsal desteklerin miktarının azaltılması,
7. İthalat, ihracat izinlerinin ve koşullarının, vergilerin, bazı ürünlerin (ekmek vb.) fiyatının belirlenmesi, müdahale alım fiyatlarının belirlenmesi gibi tarımsal ürünlerin fiyatlarını doğrudan belirleyen olanaklara sahiptir.

İşleme Tesisleri:

1. Çiftçi tarafından üretilen birincil ürünleri en düşük maliyetle almak istemektedirler.
2. Birincil ürünün daha kaliteli üretilmesi için gerekli yatırım ve işletme maliyetlerinin genel olarak çiftçiler ve kamu tarafından sağlanmasını beklemektedirler.
3. Birincil ürün kalite artışı, depolama, çiftçinin eğitimi gibi konularda yeterince istekli değildir.
4. İşleme faaliyetleri ile birincil ürünlere katma değer katarak en uygun fiyatlarla satış yapmak istemektedirler.
5. Hijyen başta olmak üzere diğer kanuni kurallara uymak zorundadırlar.
6. Sektörüne göre sektördeki fiyatları etkileme gücüne sahiptirler.
7. Sektörden elde edilen kazançlar ile faaliyet dışı kazanç sağlama olanaklarına sahiptirler.

Komisyoncular, Perakendeciler, İhracatçılar, İthalatçılar:

- Temel amaçları en etkin ticari kazancın sağlanmasıdır.
- Kendine özgü maliyetleri ve stratejileri vardır. Yeterli miktarda ve serbest piyasa koşulları içerisinde rekabet ederek tüketici ve üretici için en uygun fiyatlarda satış yapması gereken ancak henüz bu durumu sağlayacak yeterli kanuni zorunlulukları bulunmayan gri alanları bulunmaktadır.

Üretici Örgütleri:

- Üyelerinin eğitilmesi, ürünlerinin satış ve pazarlanması, ürünlerin kalitelerinin artırılması, üyelerinin sektör içerisinde haklarının savunulması gibi amaçlar için kurulmaktadır.
- Üretici örgütleri üyeleri çiftçilerden oluşmaktadır. Çok sayıda üretici örgütü bulunmasına karşın üyeleri, sektörün diğer aktörleri ile mücadele edecek finansal yetkinliğe ve kapasiteye sahip değildirler.

Tüketiciler:

- Tarım ve gıda ürünlerini en kaliteli ve en ucuz şekilde almak istemektedirler.
- Gelişen kentleşme ile birlikte hasat dönemi dışında da tarım ve gıda ürünlerini tüketmek istemektedirler.

- Nihai alıcı olduklarından dolayı alım güçleri tarım ve gıda ürünlerinin belirlenmesinde belirleyicidir. Alım gücü yeterli olmayan tüketiciler için kaliteye ilave ücret ödemek her zaman mümkün olamayacaktır.

Yukarıda yer alan tüm aktörlerin beklentisinin birleştđi ortak nokta birincil ürünlerin en düşük maliyetle çiftçiden teminine dayanmaktadır. Özellikle genel ekonomik koşulların kötüleştđi dönemlerde bu durum daha da zorlayıcı hale gelmekte ve çiftçi üzerindeki baskı artmaktadır. Üstelik sektörün ihtiyaç duyduğu temel yatırımlar ve yapısal sorunların çözümü için gerekli faaliyetlerin sadece kamu kaynakları ve çiftçilerin kendi imkânları ile gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de görüldüğü üzere sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı tablosu tarımın toplam kamu yatırımlarının %5,4’ünü ve özel yatırımların ise sadece %1’ini alabildiğini göstermektedir. Bir başka deyişle çiftçi ve kamu haricindeki tüm aktörler birincil üretimden oluşan katma değeri kullanmak ve kazanç elde etmek istemekte ancak birincil üretimin gelişmesi için gerekli yatırımlara ve risk alanlarına girmemektedir.

Tablo 1: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

	2020			2021 Gerçekleşme Tahmini			2022 Program		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	5,4	1,0	1,5	6,6	1,1	1,7	8,0	1,1	1,9
Madencilik	7,3	1,7	2,4	5,9	1,8	2,2	8,7	1,8	2,6
İmalat	1,1	23,9	21,2	0,5	25,7	22,8	1,1	26,5	23,6
Enerji	12,3	1,3	2,6	7,3	1,5	2,2	9,1	1,6	2,4
Ulaştırma	40,7	31,6	32,6	34,5	31,3	31,6	32,5	30,5	30,8
Turizm	0,3	1,1	1,0	0,1	1,0	0,9	0,2	0,9	0,8
Konut	0,9	31,2	27,7	1,3	29,5	26,2	1,4	29,1	25,9
Eğitim	8,0	2,2	2,9	12,0	2,2	3,3	10,6	2,2	3,2
Sağlık	1,2	3,1	2,9	8,1	3,4	4,0	7,0	3,5	3,9
Diğer Hizmetler	22,9	2,9	5,2	23,6	2,6	5,0	21,4	2,8	4,9
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022.

Üstelik gelişen ve maliyetleri uygun hale gelen ulaşım olanakları nedeniyle tarımsal ürünler artık küresel ve ekonomik bir emtia haline gelmiştir. Yani bir devlet kendi yüksek üretim maliyetleri nedeni ile tüketiciye bu durumu yüksek fiyat olarak yansıtmak yerine daha uygun maliyetle başka ülkelerden ithal etme olanağına sahiptir. Zaten böylesi bir durumda mali olarak kısa dönemde tek kaybeden çiftçi olmaktadır. Uzun dönemde ise çiftçi ile birlikte ülke ekonomisi stratejik bir sektörünü kaybederek genel bir iktisadi bozulma yaşamaktadır.

Bu durumda sorulması gereken soru çiftçilerin oluşturdukları tarımsal çıktı değeri üzerinden girdi maliyetleri düşüldükten sonra yatırım, işletme, yenilik ve hatta AR-GE yapmasına yetecek kadar bir katma değer sağlayıp sağlamadıkları ya da daha yalın bir ifade ile çiftçilerin sermaye birikim kapasitesinin yeterince sağlanıp sağlanmadığıdır.

Bu kapsamda ilk bakılması gereken yer kuşkusuz tarımsal gayrisafi yurtiçi hasıla olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektörel gayrisafi yurtiçi hasılası ülke GSYH’nin %5,6’sını oluşturan tarım sektörünün 2021 yılı GSYH değeri 407 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 2’de tarım sektörüne ait son üç yılın GSYH değerleri ve ülke GSYH oranları görülmektedir.

Tablo 2: Tarım Sektörünün GSYH İçerisindeki Oranı

Yıl	GSYH (Değer-Bin TL)	GSYH Oranı %
2019	276. 371. 822	6,4
2020	337. 160. 051	6,7
2021	407. 077. 931	5,6

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, (2019-2021)

Tam olarak çalışmanın vurgulamak istediği üzere literatür içerisinde tarımsal GSYH içerisinde ne kadarının maliyetlere ayrıldığı ve çiftçilerin ne kadar kazandığına ilişkin elle tutulur hiçbir somut hedef ve analiz bulunmamaktadır. Zaten ürettiği ürün, sahip olduğu toprak ve iklim yapısı, arazinin büyüklüğü, ihracat yapılabilirlik gibi onlarca faktör kapsamında tek tip bir çiftçi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla çiftçi geliri kapsamlı bir veri ağı ve etki değerlendirmesi yapılması gereken önemli bir alandır.

Aşağıda yer alan ve çiftçi geliri neden önemlidir sorusunun büyük analizler yapılmadan da aslında bilinen, doğruluğu açık cevaplarını ifade etmek bir sonraki bölümde çiftçi ne kadar desteklenmesi gerekir sorusunun cevaplanmasında önem taşımaktadır.

1. Çiftçi geliri, kırsal alandaki köy, belde ve 20.000 nüfus altındaki ilçeler için temel gelir kaynağı dolayısı ile kırsal kalkınma için gerekli sermaye kaynaklarının en önemlisidir.
2. Çiftçi geliri, çiftçi örgütlenmesindeki üretici örgütlerinin etkin çalışması ve sektördeki komisyoncu, perakendeci ve işleme tesisleri ile gerçekleştirilmesi gereken ticari mücadele için gerekli sermaye kaynağıdır.
3. Çiftçi geliri, sektöre sermaye kapasitesi yüksek ticari işletmelerin, daha genç ve farklı sektörlerde faaliyetleri olan gerçek ve tüzel kişilerin girmesini ve böylece sektörün ihtiyacı olan yatırım (sulama, makine ekipman, depo vb.) kalemlerine katkı anlamına gelmektedir.
4. Çiftçi geliri, çiftçinin tarım dışı alanlardaki girişimciliğini artıracak ve köy, belde ve ilçelerde tarım dışı alanlarda hizmet sektörü ve düşük ve orta düzeyde imalat sektörünün gelişimini sağlayacaktır.
5. Çiftçi geliri, ülke içerisindeki gelir dağılımının gelişimine dolayısı ile kırdan kente göçün engellenmesi, kentlerde artan kent yoksulluğu için yeni bir alternatif oluşturması için yani mekânsal planlamalar için gerekli sermaye kaynağını oluşturmaktadır.

3. Çiftçiler Ne Kadar Desteklenmelidir?

Tarımsal ürünlerin farklı lezzet, kalite, müşteri talebi, az bulunurluk gibi birçok faktöre dayalı olarak getirileri de farklıdır. Bu kapsamda sahip olduğu topraklarda ürettiği ürünlere göre de çiftçilerin gelirleri şekillenmektedir. Bu bakış açısı ile bitkisel ve hayvansal üretim değerleri aracılığı ile çiftçinin üretim değerini gözden geçirmeye çalışmak önemli bir başlangıç noktası olacaktır.

3.1. Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri

Tarım sektörünün yarattığı katma değerin önemli bir kısmını bitkisel ve hayvansal üretim oluşturmaktadır. Bu aşamada bitkisel ve hayvansal üretim değerinin miktar bazında

karşılaştırılması, alan(ha) ve işletme bazında değerinin değerlendirilmesi farklı alanlarda faaliyet gösteren bir çiftçinin gelirinin nasıl ölçülebileceği hakkında alternatif çözümleri değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Aşağıda Tablo 3'te Türkiye'deki bitkisel ve hayvansal üretim değerleri yer almaktadır.

Tablo 3: Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri

Yıllar	2019 (TL)	2020 (TL)	2021 (TL)
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	79.174.211.286	98.170.160.039	133.812.576.660
Sebzeler	50.448.426.586	55.284.422.129	59.397.877.614
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	67.833.246.154	92.562.217.092	113.162.948.142
Bitkisel Üretim Değeri	197.455.884.026	246.016.799.260	306.373.402.416
Canlı Hayvanlar	165.318.007.057	195.238.955.231	238.675.430.043
Hayvansal Ürünler	93.917.545.186	108.598.173.132	*
Hayvansal Üretim Değeri	259.235.552.243	303.837.128.363	238.675.430.043
Hayvansal ve Bitkisel Üretim Değeri	456.691.436.269	549.853.927.623	545.048.832.459

Kaynak: TÜİK, Tarımsal Fiyat ve Ekonomik Hesaplar, (2019-2021). * İlgili kayıttta bu veriye ulaşılamamaktadır

3.1.1. Bitkisel Üretim

2021 yılı bitkisel üretim değerleri Tablo 3 incelendiğinde tahıllar için 133 milyar TL, sebzeler için 59,3 milyar TL ve meyveler, içecek ve baharat bitkileri için ise 113 milyar TL olmuştur. Üretim değerlerini tek başına değerlendirmek bizlere meyvelerin nerede ise tahıllar kadar üretim değeri olduğunu göstermekte ancak bu durumun ne kadarlık arazi kullanımları ile gerçekleştiğini göstermemektedir. Dolayısı ile aşağıda yer alan Tablo 4 Türkiye'deki tarım alanları dağılımları ile bu soru cevaplanmaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Tarım Alanlarının Dağılımı (Bin Hektar)

	Toplam Tarım Alanı	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı		Sebze Bahçeleri Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	Çayır ve Mera Arazisi
		Ekilen Alan	Nadas				
2001	40 967	17 917	4 914	909	-	2 610	14 617
2002	41 196	17 935	5 040	930	-	2 674	14 617
2003	40 644	17 408	4 991	911	-	2 717	14 617
2004	41 210	17 962	4 956	895	-	2 780	14 617
2005	41 223	18 005	4 876	894	-	2 831	14 617
2006	40 493	17 440	4 691	850	-	2 895	14 617
2007	39 504	16 945	4 219	815	-	2 909	14 617
2008	39 122	16 460	4 259	836	-	2 950	14 617
2009	38 912	16 217	4 323	811	-	2 943	14 617
2010	39 011	16 333	4 249	802	-	3 011	14 617
2011	38 231	15 692	4 017	810	4	3 091	14 617
2012	38 399	15 463	4 286	827	5	3 201	14 617
2013	38 423	15 613	4 148	808	5	3 232	14 617
2014	38 558	15 782	4 108	804	5	3 243	14 617
2015	38 551	15 723	4 114	808	5	3 284	14 617
2016	38 328	15 575	3 998	804	5	3 329	14 617
2017	37 964	15 498	3 697	798	5	3 348	14 617
2018	37 797	15 421	3 513	784	5	3 457	14 617
2019	37 716	15 398	3 387	790	5	3 519	14 617
2020	37 762	15 628	3 173	779	5	3 559	14 617
2021	38 063	16 031	3 059	755	5	3 595	14 617

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, (2001-2021).

Her iki tablonun 2021 yılı verilerini birleştirdiğimizde ise aşağıda yer alan Tablo 5’te görülen alan bazlı (ha) üretim değerine ulaşılmaktadır. Görüldüğü üzere meyve ve sebze üretiminden elde edilen gelir tahıl üretiminden elde edilen gelirden sırasıyla yaklaşık 9 ve 4 kat daha fazladır. Ancak toplam tarım arazisinin sınırlı bir kısmı meyve ve sebze üretiminde yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye’de Tarım Alanları ve Üretim Değeri Tablosu

Yıllar	2021 Yılı Üretim Değeri (TL)	2021 Yılı Alan (ha)	2021 Alan Başına Üretim Değeri (TL/ha)
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	133.812.576.660	16.031.000	8.347
Sebzeler	59.397.877.614	755.000	78.673
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	113.162.948.142	3.595.000	31.478

Kaynak: Tarafımızdan Tablo 3 ve Tablo 4 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere sebze ve meyve üretimi tahıl üretimine göre çok daha büyük oranda gelir sağlamaktadır. Ancak aşağıda yer alan Tablo 6'da da görüldüğü üzere toplam tarım arazisinin sadece %2,2'si sebze ve %11,9'u meyve üretiminde kullanılmakta ve arazinin %69,3'ü tahıl üretiminde kullanılmaktadır.

Tablo 6: İşletme Büyüklüğüne Göre Arazi Kullanımı Dağılımı, 2016

İşletme büyüklüğü (dekar) ^(a) Holding size (decares) ^(b)	Toplam Total	Ekilen tahıl ve diğer bitkisel ürün alanı Area of cereals and other crop products	Setbe ve çilek alanı ile çiçek bahçeleri (fidelikler ve örtüaltı dahil) Area of vegetables, strawberry and flowers		Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkilerinin kapladığı arazi (fidanlık ve örtüaltı dahil) Land under fruits, other permanent crops and beverage and spice crops (nurseries and land under protective cover included)		Kavaklık-Söğütlik Poplar-willow grove	Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi Unutilized potentially productive land	Daimi çayır arazisi Permanent meadow	Otlak (mera) arazisi Pasture	Koruluk ve orman arazisi Woodland and forest	Tarıma elverişsiz arazi Non-agricultural land	Sadece hanehalkının kendi tüketimi için kullanılan (mutfak bahçesi) alan Kitchen garden area
			Nadas (seedlings and land under protective cover included)										
Toplam- Total	100,0	69,3	9,7	2,2	11,9	0,1	1,6	2,4	1,3	0,3	0,9	0,3	
-5	100,0	16,8	2,3	9,1	51,8	0,2 ⁽¹⁾	2,6	1,3	1,1	0,4 ⁽¹⁾	4,1	10,4	
5 - 9	100,0	21,1	3,1	6,1	58,0	0,1 ⁽¹⁾	2,5	1,6	1,0	0,7	1,8	3,9	
10 - 19	100,0	35,8	2,5	3,6	48,0	0,2 ⁽¹⁾	2,8	1,8	0,8	0,7	1,4	2,4	
20 - 49	100,0	53,0	4,5	3,3	30,2	0,2	3,1	2,8	0,6	0,6	1,0	0,9	
50 - 99	100,0	67,5	6,6	2,1	16,2	0,3	1,8	2,7	0,8	0,4	1,4	0,3	
100 - 199	100,0	73,1	9,4	2,1	8,8	0,1	1,8	3,1	0,5	0,2 ⁽¹⁾	0,7	0,2	
200 - 499	100,0	77,5	10,2	1,9	4,8	0,1	1,4	2,5	0,7	0,2 ⁽¹⁾	0,6	0,1	
500 - 999	100,0	77,6	11,6	2,3	4,7	0,0 ⁽¹⁾	1,1	1,4	0,5 ⁽¹⁾	0,1 ⁽¹⁾	0,7	0,0	
1000+	100,0	68,8	15,7	1,3	5,6	0,1 ⁽¹⁾	0,6 ⁽¹⁾	1,7	5,0 ⁽¹⁾	0,3 ⁽¹⁾	0,9	0,0	

TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Tüm bu veriler ışığında görülmektedir ki bitkisel üretim açısından arazinin büyük kısmı daha az gelir getiren tahıl üretimde kullanılırken ancak %14'lük kısmı daha fazla gelir getiren sebze ve meyve üretimi için kullanılmaktadır. Dolayısıyla daha çok tahıl üreten çiftçiler dezavantajlı durumdadır.

3.1.2. Hayvansal Üretim

Hayvansal üretim içerisinde belirleyici önemde olan büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ele alındığında çiftçilerin genel durumu hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 7'de işletmelerin %45,03'ünün 1-5 büyükbaş hayvana sahip küçük işletme olduğu görülmektedir. 20 baş üzerinde büyükbaş hayvan bulunduran işletme sayısı sadece %16,4'tür. Yani bir başka ifade ile 20 baş altı küçük ölçekli çiftçilerin büyükbaş hayvancılıktaki sayısı toplam çiftçilerin %83,86'sını oluşturmaktadır.

Tablo 7: Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Kapasitelere Göre Dağılımı

İşletme Kapasitesi (Baş)	İşletme Sayısı (Adet)	Hayvan Sayısı (Baş)	İşletme Sayısı Oranı (%)	İşletme Sayısı (Artan Oranlı) %	Hayvan Sayısı Oranı (%)	Hayvan Sayısı (Artan Oranlı) (%)
1-5	622.2032	1.770.788	45,03	45,03	9,9	9,9
6-9	285.127	2.108.719	20,64	65,67	11,8	21,7
10-19	251.313	3.458.149	18,19	83,86	19,35	41,05
20-49	167.691	4.905.382	12,14	96	27,45	68,5
50-99	41.723	2.697.307	3,02	99,02	15,09	83,59
100-199	10.257	1.363.074	0,74	99,76	7,63	91,22
200-499	2.694	778.881	0,19	99,95	4,36	95,58
500+	658	790.031	0,05	100	4,42	100
Toplam	1.381.666	17.872.331	100	100	100	100

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020.

Hayvansal üretimin diğer önemli kalemi küçükbaş hayvancılık değerlendirildiğinde ise büyükbaş hayvancılıktan farklı olarak Tablo 8'de görüldüğü üzere işletmelerin 50 baş ve üzeri hayvan varlığına sahip kısmının önemli ölçüde yüksek olduğu, ancak yine de 50 baş altı işletmelerin toplam işletmelerin %53'ünü oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 8: Küçükbaş Hayvan Sayısına Göre İşletme Büyüklüğü (Baş)

İşletme Büyüklüğü (Baş)	Küçükbaş Hayvan İşletmesi Oranı %	Küçükbaş Hayvan İşletmesi (Artan Oranlı) %	Küçükbaş Hayvan Sayısı Oranı%	Küçükbaş Hayvan Sayısı (Artan Oranlı) %
1-4	11	11	0,3	0,3
5-9	10,3	21,3	0,7	1
10-19	14	35,3	2	3
20-49	17,7	53	6,1	9,1
50-149	28,5	81,5	27	36,1
150-299	12,3	93,8	27,6	63,7
300+	6,2	100	36,3	100

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016.

Bitkisel ve hayvansal üretim verileri çiftçi yapısı açısından yukarıda bitkisel üretim ve hayvansal üretim açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda mevcut bilgiler içerisinde kolaylıkla aşağıdaki temel çıkarımlara ulaşılmaktadır.

1. Bitkisel üretim açısından toprakların büyük bir kısmı tahıl ürünleri için kullanılmakta ve az gelir getirmektedir.
2. Hayvansal üretim açısından çiftçilerin büyük bir kısmı çok az sayıda hayvan varlığına sahiptir.
3. Çiftçilerin aynı anda bitkisel üretim ve hayvansal üretimin farklı alanlarında birden çok faaliyeti bulunmaktadır. Dolayısı ile mümkün olan bitkisel üretim ve hayvansal üretim çeşitlerinin her türlü kombinasyonu oranında farklı gelir alternatifi bulunmaktadır.

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscaeconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

Görüldüğü üzere yukarıda yer alan üç maddenin bizi ulaştırdığı temel sonuç, çiftçi sayısının 2 milyon⁴düzeyinde olduğu değerlendirildiğinde sektörel verilerin (ürün maliyeti, satış fiyatı vb.) ancak farklı ürünler üreten her bir çiftçinin bu farklı ürünlerin kombinasyonundan oluşan ekonomik ölçüklerinin belirlenmesi ile sınıflandırılabilenidir.

4. Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Büyüklüklerine Göre Sınıflandırılması ve Desteklenmesi

Yukarıda belirtildiği üzere 2 milyon çiftçinin onlarca çeşit bitkisel ve hayvansal üretim alternatifleri arasından gerçekleştirdiği üretimlerin belirlenebildiği ve ortak olarak değerlendirilebileceği bir sistem ihtiyacı görülmektedir. Bu ihtiyaç genel olarak arazi büyüklüğü veya işletmedeki hayvan sayısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Tablo 5 'den de hatırlanacağı üzere arazi büyüklüğü tahıl, meyve ve sebze üretiminde aynı geliri temsil etmemektedir. Hayvan sayısı tek başına geliri ifade etmemektedir. Kaldı ki bitkisel ve hayvansal üretim kombinasyonlarında arazi büyüklüğü karşılaştırma olanağı vermemektedir. Bu durumda AB'deki bu alandaki gelişmelerden yararlanmak bir çözüm alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır.

4.1. AB Tarımsal İşletmelerin Sınıflandırılması

Avrupa Birliğinde uzun süredir uygulanan tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüğünün ölçülmesine dayanan bir yöntem bu alandaki sorunların çözümünü sağlamaktadır. Bu alanda Eurostat'ta (2022) belirtildiği üzere 1985 yılında başlatılan standart brüt kâr marjı (standart gross margin-SGM) ölçümüne dayanan hesaplama yönteminin yerini 2010 yılından itibaren standart çıktı (standart output-SO) almıştır.

Eurostat'ta (2022) ifade edildiği üzere 1985 yılından itibaren tarımsal işletmelerin tipolojileri SGM'ler ile ölçülmekteydi. SGM bir tarımsal işletmenin üretiminin veya kapasitesinin bir ölçüsüdür. Tarımsal işletmenin her bir faaliyetinin (buğday, hayvan yetiştirme vb.) alan ve baş sayısına göre her ürün için ve farklı bölgeler için farklı olarak hesaplanabilen standartlaşmış SGM katsayıları ile SGM tahmini yapılmaktadır. SGM, teşviklerin eklendiği brüt üretim değerinden değişken maliyetlerin çıkarılması ile bulunmaktadır. SGM katsayılarının hesaplanmasına ilişkin tanım ve ilkeler, 377/1985 Sayılı Komisyon Kararının (EEC) Ek I'inde yer almaktadır. Bir çiftlikte, her bir ayrı faaliyetin bir çiftliğin toplam SGM'si içindeki payı, çiftliğin mevzuatta tanımlanan tarımsal işletmenin sınıfını belirlemektedir.

2005 yılından itibaren Ortak Tarım Politikasında meydana gelen değişimler kapsamında doğrudan ödemelerin ayrılması nedeni ile SGM hesaplamaları destekler olmadan negatif çıkacağından dolayı işlevselliğini kaybetmiş ve 2010 yılından itibaren SGM'nin yerini standart çıktı (SO) almıştır.

Standart çıktı (Standart Output-SO) yine Eurostat'a (2022) göre çiftlik kapısı terimi ile ifade edilen çiftçi satışı ile elde edilen tarımsal ürünlerin değerinin hektar veya hayvan başına ortalama parasal değeridir. Tüm ürünler için bölgesel, belirli referans dönemlerini kapsayan (3-5 yıl) ortalama SO katsayıları hesaplanır ve tarımsal işletmelerin hektar veya hayvan başına avro cinsinden ekonomik büyüklüğü belirlenir.

⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5503>, 18.10.2022, erişim tarihi: 13.12.2022

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscaeconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

4.2. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Büyüklükleri Sınıflandırması

Türkiye de tarımsal işletmelerin sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalar değerlendirildiğinde karşımıza sadece TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2016 Yılı Tarımsal İşletme Yapı Araştırması çıkmaktadır. Bu alanda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin resmi tanım ve hesaplama yönteminin tamamı 2016 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen Tarımsal İşletme Yapı Araştırması içerisinde yer almakta ve aşağıda gösterilmektedir (TÜİK, 2016).

Tarımsal İşletme Yapı Araştırması: Avrupa Birliği’nde düzenli olarak 3 yılda bir örnekleme araştırması ve her on yılda tarım sayımı olarak ortak bir metodolojiyle uygulanan, tarımsal işletmelerin yapısına dair karşılaştırılabilir ve temsil edici istatistiklerle birlikte diğer tarım araştırmalarına altyapı sağlayan bir çalışmadır. Bu çalışmadan elde edilen verilerle tarım sektöründeki değişimler takip edilmekte ve tarım politikaları için temel kararlar alınmaktadır. Araştırmanın amacı, Avrupa Birliği normlarına uygun, tutarlı ve karşılaştırılabilir veriler elde etmek, tarımsal işletmenin fiziksel büyüklüklerini belirlemek, tarımsal işletmeler için tipoloji oluşturmak, bu tipolojiye göre ekonomik büyüklüğü temel alarak işletmeleri sınıflamaktır. Tarımsal işletmeler, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi’nin (Eurostat) 1242/2008 no.lu dokümanında yer alan birlik tipoloji sınıflamasına dayalı olarak tarımsal faaliyetlerine göre P5 uzmanlaşmış tek mideli hayvan yetiştiriciliği (kanatlılar, tavşan (damızlık dışı)) hariç 8 genel tipte⁵ sınıflandırılmıştır

Hane halkı: Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı konutta ya da aynı konutun bir bölümünde yaşayan gelir ve giderlerini ayırmayan, hane halkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluktur. Genellikle kırsal kesimde, Tarımsal Faaliyette Bulunan Hane halkı = Tarımsal İşletmedir.

Standart Çıktı (SO): Standart çıktı, bitkisel ve hayvansal üretim için bir birimdeki değer anlamına gelmektedir. Bitkisel üretimde dekar (mantar için 100 m²), hayvancılıkta baş başına (kümes hayvanları için 100 baş, arıcılık için kovan başına) tarımsal çıktıların çiftlik avlusu fiyatıyla değerlendirilmiş ortalama parasal değeridir.

Ekonomik Büyüklük: Ürün bazında hesaplanan standart çıktı değerlerinin (bitkisel üretim için dekar başına, hayvanlar için baş başına) her işletme için ürün bazında kullanılan arazi büyüklükleri ve hayvan varlığı ile çarpılarak toplanması ile elde edilen parasal değerdir.

Eurostat tanımlarına ve ekonomik büyüklük sınıflamasına uyularak her işletme için toplam ekonomik büyüklük değeri şu şekilde hesaplanmıştır:

-
- ⁵P1: uzmanlaşmış tarla ürünleri yetiştiriciliği,
P2: uzmanlaşmış bahçecilik,
P3: uzmanlaşmış uzun ömürlü bitki yetiştiriciliği,
P4: uzmanlaşmış otlak hayvanı yetiştiriciliği (büyükbaş küçükbaş),
P6: karışık bitkisel ürün yetiştiriciliği,
P7: karışık hayvan yetiştiriciliği,
P8: karışık bitkisel ürün ve hayvan yetiştiriciliği ve
P9: sınıflanamayan işletmeler

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi.
Fiscaeconomia, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

Toplam ekonomik büyüklük değeri: Ürün alanı (dekar) × ilgili bitkisel ürün SO değeri + sığır sayısı × sığır SO değeri + manda sayısı × manda SO değeri + koyun sayısı × koyun SO değeri + keçi sayısı × keçi SO değeri + kanatlı hayvan değeri (ticari amaçlı kanatlı hayvan yetiştiriciliği hariç) + kovan değeri + daimî çayır alanı değeri + otlak (mera) alanı değeri + nadas alanı değeri + mutfak bahçesi alanı değeri + mantar alanı değeri.

4.3. AB ve Türkiye’de Tarımsal İşletme Sınıflandırma Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Yukarıda tarımsal işletmelerin Avrupa Birliğinde 1985 yılından itibaren uygulanan ve Türkiye’de ise TÜİK tarafından 2016 yılı "Tarımsal İşletme Yapı Araştırması" kapsamında gerçekleştirilen tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüklerinin belirlenmesine ilişkin çalışmaların temel metodolojileri ve uygulama kuralları belirtilmiştir.

Bu kapsamda aşağıda AB üye ülkelerinin ve sonrasında ise Türkiye’de TÜİK tarafından yayınlanan sonuçlar değerlendirilecektir. Bu kapsamda AB üye ülkelerinden İtalya çiftçi sayısının nispi fazlalığı, Türkiye gibi Akdeniz ülkesi olmasından dolayı örneklemede kullanılmış ve İtalya’ya ait tarımsal çıktı, tarım girdileri ve tarımsal gelir hesaplamaları kullanılmıştır. Aşağıda İtalya’ya ait tarımsal işletmelerin arazi, ekonomik büyüklük ve hayvan sayısı açısından sınıflandırılması yer almaktadır.

Tablo 9: İtalya'ya Ait Tarımsal İşletmelerinin Arazi, Ekonomik Büyüklük ve Hayvan Sayısı Açısından Sınıflandırılması

Tarımsal İşletmeler		2010		2016	
		Toplam	%	Toplam	%
Kullanılan Araziye Göre	<5 ha	1182 320	72,9%	709 560	61,9%
	5-10 ha	186 150	11,5%	179 960	15,7%
	10-20 ha	120 120	7,4%	119 540	10,4%
	20-30 ha	46 690	2,9%	47 180	4,1%
	30-50 ha	40 920	2,5%	42 670	3,7%
	50-100 ha	29 210	1,8%	29 960	2,6%
	> 100 ha	15 490	1,0%	16 840	1,5%
Ekonomik Büyüklüğe Göre	<4 000 €	782 160	48,3%	390 870	34,1%
	<8 000 €	236 340	14,6%	188 500	16,5%
	<15 000 €	177 020	10,9%	152 830	13,3%
	<25 000€	119510	7,4%	108430	9,5%
	<50 000€	128590	7,9%	117560	10,3%
	<100 000 €	88660	5,5%	89890	7,8%
	<250 000 €	59 440	3,7%	65 800	5,7%
	<500 000 €	17 410	1,1%	18 790	1,6%
	=/> 500 000 €	11 770	0,7%	13 040	1,1%
Hayvan Birimi Başına	0	1414 310	87,3%	994 560	86,8%
	0-5	83 410	5,1%	35 720	3,1%
	5-10	27 160	1,7%	21 090	1,8%
	10-15	16 960	1,0%	14 410	1,3%
	15-20	12 180	0,8%	11 350	1,0%
	20-50	34 750	2,1%	34 940	3,0%
	50-100	15 440	1,0%	16 160	1,4%
	100-500	13 770	0,8%	14 540	1,3%
	> 500	2 900	0,2%	2 930	0,3%
Toplam İşletme Sayısı		1620 890	100%	1145 710	100%
İşletme Başına Tarımsal Alan (Ha)		7,9		11	

Kaynak: AB Komisyonu, (2021), İtalya İstatistik Bilgi Sayfası.

Tablo 9'da görüldüğü üzere, 2016 yılı ile 2010 yılı karşılaştırıldığında tarımsal işletme sayısı 1.620.890 adetten 1.145.710 adete gerilemiş ve bu esnada işletme başına kullanılan tarımsal alan büyüklüğü 7,9 ha'dan 11 ha değerine yükselmiştir. Tabloda görüldüğü üzere tarımsal işletmeler kullanılan tarım arazilerine ve hayvan sayılarına göre de sınıflandırılmaktadır. Ancak ekonomik büyüklüğe göre sınıflandırmak tüm diğer sınıflandırmaları içerisinde barındırmakta ve farklı faaliyetleri tek bir sınıflandırma altında toplamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde İtalya'da 4000 avro değerinden 500.000 avro değerine göre kademeli bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere tarımsal işletmelerin iktisadi kapasitesi artmıştır. İşte bu veri ülkenin tarımsal politikalarının ve desteklerinin tarımsal işletmeler üzerindeki etkilerini en somut şekilde görebilme olanağı sunmaktadır.

Aşağıda verilen Tablo 10'da ise İtalya örneğinde detaylandırılan tarımsal işletmelerin gelişiminin Almanya, Fransa, İtalya, Polonya ve Romanya verileri yer almaktadır. Görüldüğü üzere ülkelerin tarımsal çıktıları, ara tüketimleri ve net tarımsal gelirin toplam işletme sayısına bölünerek ulaşılan işletme başına düşen üretim değeri görülmektedir. Bu veriler bu ülkelerin

tarımsal güçleri ve çiftçi yapılanmaları ile ilgili çok şey ifade etse de işletmelerin ekonomik büyüklükleri olmadan tarımsal işletmelerin gelişimleri tam olarak ortaya konulamamaktadır.

Tablo 10: AB Üye Ülkelerinde Tarımsal Çıktı ve İşletme Verileri

Ülke	Nüfus	GSYH (milyon Euro)	Tarımsal Çıktı (milyon Euro)	Ara tüketim (tohum, enerji, gübre vb.) (Milyon Euro)	Net gelir (-vergiler + destekler -sabit sermaye tüketimi) (milyon Euro)	2016 Yılı İşletme sayısı (adet)	İşletme başına düşen tarım alanı (ha)	İşletme başına düşen hesaplama geliri (Euro)
Fransa	67.320.216	2.278.947	68.407	41.034	23.525	456.520*	61*	51.531
Polonya	37.958.138	523.033	25.440	15.101	11.756	1.410.720*	10*	8.333
Almanya	83.166.711	3.332.230	47.817	30.764	13.454	276.130*	61*	48.723
İtalya	59.641.488	1.651.595	50.486	22.295	23.045	1.145.710*	11*	20.114
Romanya	19.328.838	218.166	13.223	7.006	5.148	3.422.040*	4*	1.504

Kaynak: Yazarlar tarafından AB Komisyonu, (2021), AB Ülkeleri İstatistik Bilgi Sayfası bilgilerinden oluşturulmuştur. * 2016 yılına aittir

Tarımsal işletmelerin sınıflandırması ile ilgili olarak Türkiye’de TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2016 yılı Tarımsal Yapı Araştırması çalışması kapsamında aşağıdaki bulgular yer almaktadır.

Tablo 11: Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Ekonomik Büyüklük Sınıfı (TL) (2016 Yılı)	İşletme Oranı %	Ekonomik Büyüklük sınıfı (TL) (2021 yılına uyarlanmış)
6.660	21,7	25.390
6.660-26.640	36,3	25.390- 101.560
26.640-83.250	27,5	101.560-317.376
83.250-333.000	12,7	317.376-1.269.507
333.000-832.500	1,4	1.269.507-3.173.767-
832.500+	0,3	3.173.767,52+

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016.

Tablo 11’de Türkiye’deki tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklükleri görülmektedir. Bu alandaki mevcut çalışmalar ve yayınlar AB üye ülke çalışmalarına göre yeterli olmamakla birlikte mevcut çalışmanın değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Ancak 2016 yılından itibaren yaşanan yüksek enflasyon nedeni ile 2016 yılı değerleri Merkez Bankası enflasyon hesaplayıcı aracılığı ile 2021 yılına güncellenmeye tabi tutulmuş (2016 yılı aralık ayı ile 2022 yılı kasım ayı baz alınarak) ve Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablodan da görülebileceği üzere tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklükleri 101.560 TL altında olan işletme oranı %58 düzeyindedir. Çalışmanın esas amacı metodolojiyi ortaya koymaktır ve dolayısı ile bu alanda daha geniş verilere ve hesaplamalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ancak yine de mevcut tablonun değerlendirilmesinden bu alanda tarımsal işletmelerin

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscoeconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

101.560 TL üzerindeki %42'lik bölümünün aktif, profesyonel veya uzman diye nitelendirebileceğimiz çiftçilerden oluştuğu sonucuna varılabilir.

4.4. Türkiye'de Çiftçinin Ne Kadar Desteklenmesi Gerektiğine İlişkin Mevcut Durum

Türkiye'de tarımsal desteklerin kapsamı ve miktarı 5488 sayılı Tarım Kanunu kapsamında belirlenmektedir.

- Madde 19 kapsamında belirlenen tarımsal destekleme araçları aşağıda yer almaktadır:
  - Doğrudan Gelir Desteği
  - Fark Ödemesi
  - Telafi Edici Ödemeler
  - Hayvancılık Destekleri
  - Tarım Sigortası Ödemeleri
  - Kırsal Kalkınma Destekleri
  - Çevre Amaçlı Tarımsal Arazileri Koruma Programı Destekleri
  - Diğer Destek Ödemeleri
- Madde 21 – "Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hasılanın yüzde birinden az olamaz." hükmü ile bir alt taban oluşturmuştur.

Ancak madde 21 ile getirilen bu alt taban ile ilgili olarak iki temel eksiklik bulunmaktadır:

1. Madde 21 içerisinde yer alan bütçeden ayrılacak kaynak ifadesinin açık kapsamı belirtilmemiştir. Dolayısı ile bütçeden ayrılan kaynak ifadesi içerisinde doğrudan çiftçiye verilen destekler haricinde Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yapılan alımlara yönelik görev zararları, Ziraat Bankası ve Tarım ve Kredi Kooperatifleri Birliği tarafından sağlanan tarımsal kredilerin görev zararları, tarımsal ürün ihracat iadeleri, mahalli idarelerin tarım ve hayvancılık ile ilgili destekleri, sulama yatırımları, ormancılık yatırımları gibi birçok harcama yer almaktadır.
2. Madde 21 ile getirilen alt taban sadece destek miktarı ile ilişkilidir. Oysaki destekler çiftçi geliri içerisindeki değişkenlerden yalnızca bir tanesini oluşturmaktadır. Çiftçi gelirini matematiksel olarak ifade ettiğimizde aşağıda görüldüğu üzere destekler satış fiyatları ve maliyetler belirlenmeden tek başına geliri belirleyememektedir.

Çiftçi geliri = Ürün satış fiyatları – maliyetler + destekler- vergiler

TÜİK tarafından yayınlanan Tarımsal Girdi Fiyat Endeksinin, 2022 yılı mart ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %105,70 artmış olması bile maliyet artışlarının ve satış fiyatlarının değerlendirmeden sadece destek miktarı ile gelirin ortaya konulamayacağını ortaya koymaktadır.

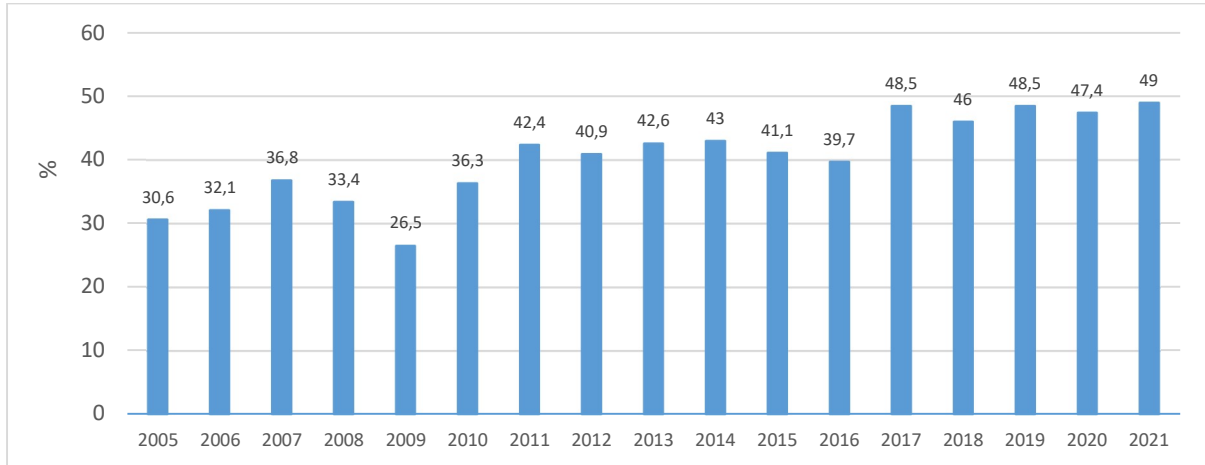
5. Çiftçi Ne Kadar Desteklenmeli-Model Arayışı

Tüm bu değerlendirmeler kapsamında çalışma içerisinde ekonomik, sosyal ve sektörel açıdan gerekliliği ifade edilen çiftçi gelirinin artırılması ve korunması için çiftçi geliri alt tabanının belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Burada kastedilen çiftçiye doğrudan bir gelir sağlamak, hibe

vermek, maaşa bağlamak değildir. Amaçlanan belirli bir sermaye ile sektörde tüm zamanını geçiren “aktif”, “profesyonel”, “uzmanlaşmış” gibi terimlerle tanımlayabileceğimiz belirli bir ekonomik büyüklüğe sahip çiftçinin gelirinin ürün fiyatları, maliyetler, destekler ve vergiler bazında yapılan hesaplamalar ile korunması ve maliyetler haricinde asgari bir gelir tabanının oluşmasının sağlanmasıdır. “En düşük maaş alan memur emeklisi”, “en düşük memur maaşı”, “asgari ücret” terimlerinin yanına “en düşük kazanan aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi” kavramını kazandırmak ve bu edinimi bütçesel bir mekanizmaya dönüştürmek önemli görünmektedir.

Aşağıda yer alan Şekil 1’de Avrupa Birliğinde Ortak Tarım Politikası göstergelerinden 26 numaralı “aile çalışanı başına girişimci geliri” göstergesi tüm ekonomideki ortalama ücretlerle kıyaslanmaktadır. Görüldüğü üzere bu değer 2011-2021 yılları arasında ülkede elde edilen ortalama ücret gelirinin %40-48’i düzeyinde korunduğu görülmektedir. Bu değer son beş yıl değerlerine uygun olarak makalenin ilerleyen bölümünde %48 olarak kullanılacaktır.

Şekil 1: Tüm Ekonomideki Ortalama Ücretlerle Aile Çalışanı Geliri Kıyaslaması, AB-27, 2005-2021

Kaynak: AB Komisyonu Ortak Tarım Politikası Göstergeleri, 2022.

Yukarıda yer alan grafikteki gibi bir kıyaslama maalesef Türkiye için çok anlamlı değildir. Bunun nedeni aşağıda yer alan Tablo 12’de de görüldüğü üzere tarımda aile bireyleri dışında ücretli ve yevmiyeli (mevsimlik) olarak çalışanların oranı sadece %0,7’dir. Dolayısı ile bu karşılaştırmanın Türkiye için reel karşılığı işçi bazında olmayacaktır.

Tablo 12: Tarımsal İşletmelerde Esas İş Tarımsal Faaliyet Olan Hane halkı Fertlerinin İşteki Durumu (9+)

	Erkek	Kadın
Toplam	4.448.852	3.716.597
Ücretli (maaşlı)	3.772	577
Yevmiyeli (mevsimlik)	35.722	17.608
İşveren	49.449	8.114
Kendi hesabına	2.544.111	240.665
Ücretsiz aile işçisi	1.815.798	3.449.633

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri 2001 Genel Tarım Sayımı.

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi.
Fiscaeconomia, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

Ancak TÜİK tarafından çalışma içerisinde "Genellikle kırsal kesimde, tarımsal faaliyette bulunan hane halkı=tarımsal işletmedir" ifadesi değerlendirildiğinde esas karşılaştırılması gerekenin yaklaşık 2.000.000 çiftçi içerisinde aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi ile gelişmekte olan ülkeler için belirleyici gelir eşiği olan asgari ücret olması gerektiği çok olası bir çıkarımdır.

Bu karşılaştırma çiftçi ailesinin kente giderek asgari ücretle bir iş aramasının ve çiftçiliği terk etmesi ile kırsal alanda kalarak ailesi ile çiftçiliği sürdürmesi ve bu alanda gelişmeye ve büyümeye çalışması arasındaki ilişkiyi gösterecektir. Zaten asgari düzeydeki aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin kırsal alanda yeterli gelir elde edebilmesi daha yüksek kapasitede çiftçilik faaliyeti yapanların yeterli gelir elde etmelerinin garantisi olacaktır.

Şimdi geriye tartışılacak iki husus bulunmaktadır:

I. Bunlardan ilki aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin belirlenmesidir. Bu tanımlama, çalışma içerisinde 4.3 bölümünde AB uygulamaları ve Türkiye’de yapılan TÜİK çalışmaları ile oluşturulan tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklük sınıflandırılması kullanılarak gerçekleştirilmelidir.

Örneğin 2022 yılına enflasyon düzeltilmesi ile dönüştürüldüğünde Tablo 11’den yararlanılarak aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin alt sınır değerleri yıllık kazancı 101.560 TL ve üzeri olan işletmeler olabileceği görülmektedir. Bu tanıma göre tarımsal işletmelerin %42’sini oluşturan aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin altında kalan %58 oranındaki tarımsal işletme sahibi çiftçiler sosyal destekler ile desteklenen ve köy, belde ve ilçede tarım dışı ek faaliyetlerde çalışarak geçimini sağlayan veya tarımsal işletmelerinin kapasitelerini artırarak aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçiler içerisinde yerlerini alabilecek olan yarı zamanlı çiftçilerden oluşacaktır.

II. İkinci husus ise belirlenen aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçilerin gelirlerinin asgari ücretin ne kadarı olması gerektiğidir. Kentlerde büyük harcama kalemlerinden olup kırsal alanda doğası gereği daha az olan kalemlerin çıkarılması ve bu kapsamda Tüketici Fiyat Endeksi Ana Grup ve Madde Ağırlıkları tablosunun kullanılması çözüm için olanak sunmaktadır. Bu kapsamda elbette çok kapsamlı bir kırsal alan madde ağırlık tablosu hazırlanması gerekmektedir. Ancak mevcut durum içerisinde de ilgili tablo içerisinde bazı kalemlerin kent yaşamındaki kullanımlarının kırsal alan kullanımlarına göre çok yüksek olması ve kırsal alan kullanımlarının ihmal edilebilir düzeyde olması nedeni ile asgari ücretten⁶ düşürülmesine dayanan bir değerlendirme gerçekleştirilmelidir. Örneğin aşağıda yer aldığı üzere kentlerin kırsal alanlara göre en belirgin harcama farklılıkları barınma ve ulaşım konusunda gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Tablo 13’te görüldüğü üzere tüketici fiyat endeksi 2022 yılı ana grup ve madde ağırlıkları (447 adet) içerisinde aşağıda yer alan 4 kalem çıkarıldığında ve gıda ve alkolsüz içecekler miktarlarının %50 daha uygun fiyatlı olduğu varsayımı altında 2022 yılı net asgari ücret tutarı olan 5.500,35 TL içerisinde kırsal alan lehine 1.425,09 TL avantaj oluşmaktadır. Dolayısı ile aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçilerin olması gereken gelirleri net asgari

⁶ 2022 yılı net asgari ücret miktarı 5.500,35 TL

ücretten bu değeri çıkardığımızda 4075,26TL olarak gerçekleşmektedir. Bu değer asgari ücretin %74,09'unu oluşturmaktadır.

Tablo 13: Kırsal Alanda Çıkarılan Tüketici Fiyat Endeksi Maddeleri ve Ağırlıkları

Madde Kodu ve Adı	Madde Ağırlığı %	TL Karşılığı
0411101 Kiracı Tarafından Ödenen Gerçek Kira	4,44	244,08 TL
0711301 Otomobil (Benzinli)	5,47	300,82 TL
0711101 Otomobil (Dizel)	1,12	98,74 TL
0452101 Doğalgaz ücreti	1,55	85,23 TL
01 Gıda ve Alkolsüz İçecekler	12,66	696,22 TL
TOPLAM:		1.425,09 TL

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi İstatistikleri Mart 2022.

Yukarıda yer alan tüketici fiyat endeksi 2022 yılı ana grup ve madde ağırlıkları esasına dayanan çiftçi geliri yönteminin yanı sıra makalenin temel görüşünü oluşturan ve Şekil1 kapsamında 2021 yılı tüm ekonomideki ortalama gelirin çiftçi geliri %48 değeri temel alındığında ise 5.505,35 TL asgari ücretin %48'i yani 2640,16 TL aylık minimum gelir elde etmesi gerekliliği görülmektedir. Ancak bu değer tüm ekonomideki ortalama gelir değil asgari ücret olduğu görülmelidir.

Tüm ekonomideki ortalama gelirlere göre hesaplanmasının yüksek olduğu tartışılabilir ancak çiftçilerin sosyal güvenlikleri için kendilerinin ödemek zorunda kaldığı en düşük Tarım BAĞ-KUR prim tutarının 2022 yılı için aylık 1.668,83 TL olduğunu ve bu prim ödemelerine yukarıdaki asgari ücret hesaplamasında hiç yer verilmediğini hatırlamak gerektiği kuşkusuzdur.

Çalışmanın temelde ortaya koyduğu iki temel konu "aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin" belirlenmesi ve bu çiftçilerin gelirlerinin asgari ücretle ilişkilendirilmesidir ve yöntemsel olarak detaylı olarak ifade edilmiştir. Ancak hesaplamaları eldeki mevcut verilerle gerçekleştirilmiş ve bu alanda gerçekleştirilebilecek çalışmalara yol açması hedeflenmiştir.

Aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçinin asgari ücretle ilişkilendirilen orandaki gelirinin sağlanabilmesi artık çiftçi, kamu, tüketici, işleme tesisleri, kooperatifler, satış yerleri için izlenmesi ve ulaştırılması gereken bir hedefe dönüşecektir. Böylece ürün müdahale alım fiyatları, vergiler, maliyetler ve tarımsal desteklerin ayarlanabileceği bir çiftçi geliri çapası oluşturulmuş olacaktır. Asgari ücret bir ekonomideki genel durumu en iyi ortaya koyan ölçütlerden biridir ve büyük bir kesimin asgari ücretle gelir elde ettiği değerlendirildiğinde toplumdaki gelir dağılımının düzenlenmesinde birincil derecede önemlidir. Dolayısı ile aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi gelirinin asgari ücretle ilişkili olarak belirlenmesi aynı zamanda gelir dağılımının çiftçi lehine kazanımlarını artıracak ve ülke koşullarına uygun olarak belirlenen asgari ücret oranındaki değişimler daha hızlı ve adil olarak çiftçi gelirine yansıtılabilecektir.

Ayrıca, asgari ücretle belirlenen oranın altında kalındığı her durumun incelenmesi ve eksikliklerin bulunmasını gerektireceğinden çiftçinin ve sektörün sorunlarına yönelik çözümleri de hızlandıracaktır.

6. Sonuç

Tarım sektörü gelişen ve çeşitlenen dünya ekonomisi içerisinde üstelik de pandemi, bölgesel savaşlar gibi dış faktörlerin olumsuz etkileri ile birlikte gittikçe stratejik ve yönetilmesi zor bir alana dönüşmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretlerinde de önemli bir yer tutan tarım ürünleri ile ilgili birçok yayın, tartışma yer almasına karşın çiftçi gelirlerine ilişkin çok sınırlı bir ilgi ve dolayısı ile çalışmanın olduğu görülmektedir.

Tarım sektörü çiftçilerin haricinde tüketiciler, kamu, işleme tesisleri, perakendeciler, komisyoncular, ithalat ve ihracatçılar gibi çok sayıda güçlü aktörü barındırmaktadır. Çalışma içerisinde her bir aktörün temel yaklaşımı belirtilmiş ve doğal işleyişin çiftçiden ürettiği ürünleri en ucuza almak olduğu ifade edilmiştir. Bu durumu düzeltebilecek olan şey de çiftçinin mali olarak güçlenerek, pazarlık gücünün artması ve üretici örgütleri ile birlikte sektörde diğer aktörlerle mücadele edebilmesidir.

Çalışma içerisinde çiftçi gelirininde sadece kendisi ve ailesinin yaşam kalitesini değil tarım sektörünün finans temelini, kırsal kalkınmanın sermaye kaynağını ve hatta kent yoksulluğunun belde ve ilçelere geri dönüşün anahtarı olduğu ifade edilmektedir. Tam da bu noktada çiftçilerin gelirininde belirlenmesi için öncelikle tarımsal işletmelerin sınıflandırılması ve böylece onlarca farklı çeşidi bulunan bitkisel ve hayvansal üretim kombinasyonlarını sürdüren tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüklerinin TL bazında belirlenmesi gerektiği görülmektedir.

5488 sayılı Tarım Kanunu 21. maddesinde yer alan ve destek miktarı ile GSYH arasında kurulan ilişki, gelirin, verilen desteğin yanı sıra satış fiyatı ve maliyetin de bir fonksiyonu olmasından dolayı çiftçi gelirininde hangi düzeyde belirlenmesi gerektiği sorusuna cevap verememekte dolayısıyla da bir çapa oluşturamamaktadır.

Çalışma ile yapılmak istenen ülkenin ekonomik durumunu en iyi ortaya koyan ve gelir dağılımının temel belirleyicisi durumundaki asgari ücretle çiftçi gelirini ilişkilendirmek ve çiftçilerin refahı, adil gelir dağılımı ve sürdürülebilir, verimli ve dünya ile rekabet edebilen bir tarım sektörü oluşturabilmek için yeni bir çapa oluşturmaktır.

Bu amaçla çalışmada öncelikle tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüğüne dayanılarak aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi alt sınırı belirlenmiştir. Bu sınırın altındakiler çiftçilik faaliyetlerinin yanı sıra köy, belde ve ilçede ikincil ekonomik faaliyetlerle geçimlerini sağlamalı ve bu duruma özgü mesleki eğitim ve mikro işletme olanakları artırılmalıdır.

İkinci olarak aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi gelirininde asgari ücretle ilişkisi belirlenmiştir. Böylece belirlenen bu oranı müdahale alımları, vergiler, destekler gibi tüm unsurlarla sağlamak çiftçiye sermaye aktarımı sağlayacaktır. Aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi için oluşturulan gelir çapası ile birlikte aktifleşen üretici örgütleri ile birlikte rekabetçiliğe uzanan kalite koşulları ve kalite ile birlikte ulaşılan verim artışı sektörün sürdürülebilirliğini ve dünya ile rekabet edebilirliğini sağlayacak temel dinamiği oluşturacaktır.

Bu amaçla TÜİK tarafından gerçekleştirilen tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüklerine göre dağılım tablosu kapsamında aktif, profesyonel, uzmanlaşmış çiftçi 101.560 TL üzeri ekonomik büyüklüğü olan ve çiftçilerin %42'sini oluşturan gruptur. Asgari ücretle olan ilişki ise

tüketici fiyat endeksi 2022 yılı ana grup ve madde ağırlıkları içerisinde kırsal harcamaları (barınma ve ulaşım) ihmal ederek oluşturulan tüm maliyetler sonrası çiftçinin eline geçecek 4075,26 TL'nin yani asgari ücretin %74,09'unu oluşturmaktadır. Diğer bir yöntemle de makalenin temel görüşü olarak çiftçi geliri ile tüm ekonomideki ortalama ücret ilişkisi kapsamında Şekil 1'de elde edilen %48 değeri ile asgari ücretin 2640,16 TL'lik kısmını kapsamaktadır. Böylece artık çiftçilerin de talep edebileceği asgari ücretin bir çapası olmuş ve geçmiş yıllarla karşılaştırabileceği bir gelir seviyesi eşiği belirlenmiş olacaktır.

Elbette ki daha detaylı hesaplamalar için farklı bölgelerde gerçekleştirilmiş kapsamlı verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Daha doğru bir iktisadi paylaşımın sağlanması, çiftçiler üzerinden kırsal alanda yaşayan insanların yaşam kalitelerinin artırılması, sürdürülebilir ve teknolojik gelişmenin egemen olduğu, verimin arttığı bir tarım sektörünün oluşturulması ve kent kırsal dengesinin çok yönlü sağlanması açısından hayati önemdedir. Bu kapsamda çalışma temel yöntemleri ifade etmekte ve daha detaylı hesaplama ihtiyacını ortaya koyarken mevcut verilerle de muhtemel sonuçlara ulaşmaktadır.

Kaynakça

- AB Komisyonu. (2021). *İtalya İstatistik Bilgi Sayfası*.
https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2021-12/agri-statistical-factsheet_it_en_0.pdf (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
- AB Komisyonu. (2022). *Ortak Tarım Politikası Göstergeleri*.
<https://agridata.ec.europa.eu/extensions/IndicatorsSectorial/AgriculturalEntrepreneurialIncome.html>, (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
- Bayraktar, Y. & Bulut, E. (2016) Tarımsal Desteklerin Değişen Yapısı ve Yüksek Tarımsal Desteklerin Nedenleri: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 45-66.
- Bayramoğlu, Z., Ağızan, K. & Ağızan, S. (2021). Kamu Desteklerinin Tarımsal Ürün Piyasalarına Bozucu Etkisi. *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 3184-3194.
- Doğan, Z., Aslan, S. & Berkman, A. N. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Eştürk, Ö. & Ören, M. N. (2012). Türkiye Kırsalında Gelir Dağılımı İstihdam ve Gıda Güvencesi. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 5-7 Eylül 2012 Konya.
<https://tarekoder.org/2012konya/76-82.pdf>, Erişim tarihi: 30.11.2022
- Eurostat. (2022).
[https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Glossary:Standard_gross_margin_\(SGM\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Glossary:Standard_gross_margin_(SGM)),
https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Glossary:Standard_output_SO. Erişim tarihi (06.06.2022).
- Gürel, C. & Akay, M. (2008). Sinop İli Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Arazi ve Gelir Dağılımı. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 7-14.

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscoeconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

- Hatunoğlu, E. E. & Eldeniz, F. (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları. *Sayıştay Dergisi*, 86(Temmuz – Eylül), 27-56.
- Kandemir, O. (2011) Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 103-113.
- Narin, M. (2008). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19, 183-225.
- Semerci, A. (2019). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 181–186.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.06.2022)
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). *GAP, DAP, DOKAP, KOP Projeleri Kapsamındaki İllerde Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesi*. <https://www.tarimorman.gov.tr/HAYGEM/Belgeler/Projeler/2020%20YILI/GAP%20DAP%20DOKAP%20VE%20KOP-K%C4%B0TAP-30-06-2020-SON.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.06.2022).
- TÜİK. (2001). *Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmelerde Esas İş Tarımsal Faaliyet Olan Hane halkı Fertlerinin İşteki Durumu (9+)*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
- TÜİK. (2001-2021). *Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 04.06.2022)
- TÜİK. (2016). *Tarımsal İşletme Yapı Araştırması*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1>, (Erişim Tarihi: 04.06.2022)
- TÜİK. (2016). *Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, İşletmelerin Ekonomik Büyüklüklerine Göre Dağılımı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1>(Erişim Tarihi: 04.06.2022)
- TÜİK. (2016). *Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, Küçükbaş Hayvan Varlığı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 04.06.2022)
- TÜİK. (2016). *Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Büyüklüklerine Göre Dağılımı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
- TÜİK. (2019-2021). *Haber Bülteni GSYH İstatistikleri A (10) Tablo-1*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV.-Ceyrek:-Ekim-Aralik-2021-45548>, (Erişim Tarihi: 04.06.2022)

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscaeconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

TÜİK. (2019-2021). *Tarımsal Fiyat ve Ekonomik Hesaplar, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değeri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim Tarihi: 04.06.2022)

TÜİK. (2022). *Tüketici Fiyat Endeksi İstatistikleri Mart 2022, Tablo-2*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Mart-2022-45792&dil=1>, (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar

Literatür: 1. yazar

Metodoloji: 1. ve 2. yazar

Sonuç: 1. ve 2. yazar

1. yazarın katkı oranı: %. 80; 2.yazarın katkı oranı: %20.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: author contributions are below;

Introduction:1. author

Literature:1. author

Methodology:1. and 2. author

Conclusion:1. and2. Author

1st author's contribution rate: %80, 2nd author's contribution rate:%20.

Evaluation of the Question of What Should Be Farmer Income

Ali Fuat Ceylan, İbrahim Tokatlıoğlu

Extended Abstract

The agricultural sector is being discussed more and given importance by large masses, especially with the effect of supply problems, increasing costs and financial problems spreading around the world as a result of the recent pandemic and political problems in the world. Although it is not rational and sufficient, Turkey has been continuing its efforts in many areas for the development of the agricultural sector for many years. Due to the fact that the agricultural policies implemented in Turkey are far from structural needs and based on daily conditions, it is seen that the efficient, planned and low-cost production in primary production and the spatial economic and social development in the rural area do not occur at the desired level. Besides being a strategic sector in Turkey, the agricultural sector is also an important source of income and employment for many economic actors. However, studies show that farmers, who are the building blocks of agricultural production among these economic actors, are at a disadvantage in terms of getting sufficient share from this production. Moreover, this producer group, which is perhaps the only determinant of the continuity of agricultural production, has been able to maintain the continuity of agricultural production for many years with self-sacrifice. Studies show that, indeed, the share of farmers in agricultural production is considerably smaller than the share of producers in other sectors, which can be called the advanced links of this sector, and this share has been decreasing over the years. The weakness of the farmer's power to determine the price in the production process creates a significant disadvantage for the farmer in sharing the added value resulting from agricultural activity. In addition, the limited investment ability and financial opportunities of the farmer make it difficult to access the elements that can eliminate this disadvantage. The ability of farmers to earn "sufficient" income from production activities seems to be one of the main economic and even social problems in front of Turkey. A solution alternative that can eliminate many related problems in the Turkish agricultural sector is that the farmer engaged in small-scale production activities can earn at least a subsistence income from agricultural activities and that the farmers who carry out large-scale production activities, which we can describe as active, professional or expert, can gain investment power as well as their livelihoods. It seems.

Therefore, the issue is not whether the farmers will be supported or not, but "how much should the farmers be supported", which is even more frequently asked in the negative situations experienced in the economy in general. In addition to all these, another issue is whether the farmer can obtain the average income obtained in the country's economy not only in negative conditions but also in positive conjuncture. In other words, the support of the farmer should be determined not only according to absolute measures, but also according to relative measures. So much so that while the average incomes in the country increase, it is necessary to develop a system that will enable the farmer's income to keep up with this increase on average. This study focuses on how and how much the farmer should be supported relatively.

As in other countries, the agricultural policies implemented in Turkey; It has various purposes such as increasing the level of producer income and welfare, providing price stability, increasing consumer welfare with cheap food supply, providing self-sufficiency, rural development and saving foreign exchange. However, supporting the agricultural sector and supporting the farmer, who is the main element of agriculture, are actually different things. Although supporting the farmer in terms of the final goal or result means supporting the agriculture, not every agricultural support policy supports the farmer. The question of why and how much the farmers should be supported afterwards is also directly related to the expectations of the actors in the sector from the farmers. Generally, the main expectation of non-farmer market actors (public, brokers, retailers, sometimes producer organizations and consumers) seems to be the supply of products from the farmer at the lowest cost. Especially in periods when general economic conditions deteriorate, this situation becomes more challenging and the pressure on the farmer increases. Moreover, it is expected that the basic investments required by the sector and the necessary activities for the solution of structural problems will be carried out only with public resources and the farmers' own means. Besides, the only segment that is expected to invest in the agricultural sector is the farmers who are not allowed to earn sufficient income.

A significant part of the added value created by the agricultural sector consists of plant and animal production. At this stage, comparing the value of plant and animal production on the basis of quantity, evaluating the value on the basis of area (ha) and enterprise provides the opportunity to evaluate alternative solutions about how to measure the income of a farmer operating in different fields. Income from fruit and vegetable production in Turkey is approximately 9 and 4 times higher than the income from grain production, respectively. However, a limited part of the total agricultural land is involved in fruit and vegetable production. It is seen that in terms of plant production in Turkey, most of the land is used for grain production, which brings less income, but only 14% is used for the production of vegetables and fruits, which bring more income. Therefore, farmers who produce only grain are at a disadvantage. It is also seen that 45.03% of agricultural enterprises in Turkey are small enterprises with 1-5 cattle. The number of enterprises with more than 20 heads of cattle is only 16.4%. In other words, the number of small-scale farmers under 20 heads in cattle breeding constitutes 83.86% of the total farmers. When the other important item of animal production is considered small cattle breeding, it is seen that, unlike cattle breeding, the portion of the enterprises with 50 or more animals is significantly high, but still, the enterprises below 50 head constitute 53% of the total enterprises.

The production value per farmer is higher in countries with more land per farmer in the European Union. In other words, the amount of land per farmer, which is directly related to the number of farmers, and the determination of the economic size of agricultural enterprises in which the combination of plant and animal production carried out on these lands is a very decisive activity in determining the agricultural economic development. In Turkey, on the other hand, it has been concluded that 42% of the agricultural enterprises above 101,560 TL are comprised of active, professional or expert farmers.

The scope and amount of agricultural supports in Turkey are determined within the scope of the Agriculture Law No. 5488.

- Agricultural support instruments determined within the scope of Article 19 are listed below:
  - Direct Income Support
  - Difference Payment
  - Compensatory Payments
  - Livestock Support
  - Agricultural Insurance Payments
  - Rural Development Supports
  - Agricultural Land Protection Program Supports for Environmental Purposes
  - Other Support Payments
- Article 21 – "Financing of agricultural support programs is provided from budgetary sources and external sources. The resource to be allocated from the budget cannot be less than one percent of the gross national product." established a sub-base.

Within the scope of all these evaluations, it is necessary to determine the sub-base of farmer income in order to increase and protect the farmer's income, which is expressed as a necessity in terms of economic, social and sectoral aspects. What is meant here is not to provide a direct income to the farmer, to give a grant or to pay a salary. The income of the farmer, who has a certain economic size, which we can define with terms such as "active", "professional", "specialized", who spends all his time in the sector with a certain capital intended, is protected by calculations made on the basis of product prices, costs, supports and taxes, and a minimum income base excluding cost. ensuring its formation. It seems important to introduce the concept of "the lowest earning active, professional, specialized farmer" next to the terms "retired civil servants with the lowest salary", "the lowest civil servant salary", and "minimum wage" and to transform this acquisition into a budgetary mechanism.

When the "entrepreneur income per family employee" indicator, which is one of the indicators of the Common Agricultural Policy in the European Union, is compared with the average wages in the whole economy, it is seen that this value is maintained at the level of 40-48% of the average wages earned in the country between 2011-2021. In the analysis for Turkey, the assumption that the farmer's income should be 48% of the average wage income in the country will be used. When this rate is used, it is seen that 48% of the minimum wage of 5,505.35 TL, that is, a monthly minimum income of 2,640.16 TL, is required. However, it should be seen that this value is not the average income in the whole economy, but the minimum wage. Achieving the income of the active, professional, specialized farmer at the rate associated with the minimum wage will now turn into a goal that must be followed and achieved for the farmer, public, consumer, processing facilities, cooperatives, and sales outlets. Thus, a farmer income anchor will be created where product intervention purchase prices, taxes, costs and agricultural supports can be adjusted. The minimum wage is one of the criteria that best reveals the general situation in an economy and it is of primary importance in regulating the income distribution in the society when it is considered that a large part of the income from the minimum wage. Therefore, determining the income of active, professional and specialized farmers in relation to the minimum wage will also increase the income distribution in favor of the farmer, and the changes in the minimum wage rate

Ceylan, A. F. & Tokatlıoğlu, İ (2023). "Çiftçi Geliri Ne Olmalı" Sorusunun Değerlendirilmesi. *Fiscaoconomia*, 7(2), 1758-1786. Doi: 10.25295/fsecon.1264850

---

determined in accordance with the country's conditions will be reflected in the farmer's income more quickly and fairly.

In the study, it is stated that the income of the farmer is not only the quality of life of himself and his family, but also the financial basis of the agricultural sector, the capital source of rural development and even the key to the return of urban poverty to towns and districts. At this point, it is seen that in order to determine the income of the farmers, it is necessary to classify the agricultural enterprises first and thus to determine the economic size of the agricultural enterprises that maintain the combination of plant and animal production with dozens of different varieties in TL. For this purpose, based on the economic size of agricultural enterprises, the lower limit of active, professional and specialized farmers was determined. In addition to farming activities, those below this limit must earn their living with secondary economic activities in villages, towns and districts, and vocational training and micro-business opportunities specific to this situation should be increased.

Secondly, the relationship between the income of active, professional and specialized farmers and the minimum wage was determined. Thus, providing this determined rate with all elements such as intervention purchases, taxes and supports will provide capital transfer to the farmer. With the income anchor created for active, professional and specialized farmers, together with the active producer organizations, quality conditions extending to competitiveness and the increase in efficiency achieved with quality will create the basic dynamic that will ensure the sustainability of the sector and its competitiveness with the world. For this purpose, active, professional, specialized farmer is the group with an economic size of over 101,560 TL and constitutes 42% of the farmers, within the scope of the distribution table of agricultural enterprises according to their economic size. The relationship with the minimum wage constitutes 4,075.26 TL, i.e., 74.09% of the minimum wage, which will be received by the farmer after all the costs created by ignoring rural expenditures (shelter and transportation) within the consumer price index 2022 main group and item weights. With another method, as the basic view of the article, within the scope of the relationship between farmer income and the average wage in the whole economy, the 48% value covers 2,640.16 TL of the minimum wage. There is now an anchor of the minimum wage that farmers can demand and an income level that can be compared with previous years.